

УДК 94(477.85/87):070“1890/1914”

ДІЯЛЬНІСТЬ ОСЕРЕДКІВ ТОВАРИСТВА “ПРОСВІТА” НА ГАЛИЦЬКІЙ ГУЦУЛЬЩИНІ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Світлана ГАЛЕМЧУК

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
кафедра історії України і методики викладання історії,
бул. Шевченка, 57, 76000, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: halemchuks@gmail.com
DOI: 10.15330/gal.37.85-99
ORCID: 0000-0001-8880-289X*

У статті висвітлено діяльність осередків товариства “Просвіта” на території Галицької Гуцульщини в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Проаналізовано статуту “Просвіти” щодо організації праці культурно-просвітницького товариства в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. За допомогою виявлених архівних матеріалів офіційних органів влади та тогочасної газетної періодики простежено передумови створення осередків товариства, охарактеризовано їхню діяльність. Показано динаміку зростання кількості культурно-просвітницьких осередків Галицької Гуцульщини та здійснено порівняльну характеристику цих показників з іншими сусідніми повітами краю. Наголошується, що найбільш гострою проблемою у функціонуванні осередків “Просвіти” на території краю стало питання їх належного матеріального утримання. Фінансова скрута іноді призводила до повного занепаду читальень, що ставило під загрозу якісний розвиток просвітницького руху на Галицькій Гуцульщині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Проте осередки товариства “Просвіта” стали основним засобом впливу на суспільну думку та підняття культурного рівня жителів краю. Її члени виявляли в міському і сільському середовищі людей, здатних до розумової праці, залучали до суспільно-політичної діяльності з перетворенням надалі на провідників української нації.

***Ключові слова:** “Просвіта”, читальня, філія, Галицька Гуцульщина, статут, культурно-просвітницька робота, бібліотека.*

У середині ХІХ ст. русини (українці) коронного краю Галичини і Володимирії разом з Великим Краківським князівством, князівством Освенцима і Затору Австрійської імперії відчували гостру потребу в майбутньому сталому розвитку національної самосвідомості та згуртуванні суспільства навколо певного об’єднавчого центру, який би взяв на себе відповідальність за культурно-освітній рух у цілому краї.

Об’єднавчою організацією, яка збирала у своєму колі русинів (українців), інтелігентів-одномудців, стала “Просвіта”, утворена 8 грудня 1868 р. у м. Львів. Вона виконала надзвичайно важливу місію – розбудила громадянську свідомість русинів-українців, заклала майбутній ґрунт до національно-визвольної боротьби, виховала цілу когорту свідомих поколінь українців, котрі гордилися своєю національністю та палали жертвністю задля кращої долі прийдешніх поколінь.

Галицька Гуцульщина – складова історико-етнографічного (історико-географічного) району (регіону) Гуцульщини, перебуваючи на стику Буковини та Закарпаття, довго була відірвана від українського материнського етномасиву. Результатом територіального відособлення краю стали аккультураційні процеси, що сприяли формуванню яскравої колоритності та самобутності локальної культури місцевих жителів, яка, незважаючи на різнобічні впливи, розвивалася в загальноукраїнському руслі.

На кінець ХІХ ст. гуцульське населення самоідентифікувало себе з “русинами”, “руськими”. Однак із розвитком консолідаційних тенденцій на тлі активності українського руху значна частина місцевих жителів ідентифікувала себе з українцями. Інтелігенція відіграла ключову роль у процесі етнізації та політизації гуцульського населення. Цьому сприяло включення в національну роботу локальної та регіональної (І. Франко, М. Павлик, К. Трильовський, В. Гнатюк та ін.) інтелігенції. Однак здебільшого вирішальне значення у процесі етнізації населення відіграла місцева інтелігенція, яка була представлена сільськими вчителями та

священниками. Власне, вони на себе взяли повсякденну рутинну національно-просвітницьку роботу серед жителів краю.

Метою статті є комплексне дослідження діяльності осередків товариства “Просвіта” на Галицькій Гуцульщині в кінці XIX – на початку XX ст. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: проаналізувати статuti “Просвіти” щодо організації праці культурно-просвітницького товариства; простежити передумови створення осередків та охарактеризувати їхню діяльність; показати динаміку зростання кількості культурно-просвітницьких осередків та здійснити порівняльну характеристику цих показників з іншими сусідніми повітами краю.

Межі Галицької Гуцульщини окреслені містами і селами тогочасних Косівського, південної і південно-західної частини Надвірнянського і Печеніжинського повітів. Сьогодні це населені пункти 14 територіальних громад Верховинського (Білоберізька, Верховинська, Зеленська), Косівського (Косівська, Космацька, Кутська, Рожнівська, Яблунівська), частини Надвірнянського (Ворохтянська, Делятинська, Пасічнянська, Поляницька, Яремчанська) і Коломийського (Печеніжинська) районів Івано-Франківської області.

Ця проблема ще не стала предметом комплексного вивчення в історіографії. Характеристика статутів і просвітницько-економічна робота товариства відображена в наукових працях сучасних українських істориків – І. Зуляка¹, В. Пашука², А. Середяк³ та ін. Найбільше уваги приділили висвітленню цієї проблеми в невеликих за обсягом статтях Василь Гафткович, Петро Арсенич і Петро Сіреджук. Зокрема, В. Гафткович⁴ і П. Арсенич⁵ оглядово висвітлили заснування та діяльність філій та читалень товариства “Просвіта” протягом 1880–1930-х рр. на Гуцульщині. Натомість, Петро Сіреджук охарактеризував заснування та діяльність читальні товариства “Просвіта” в с. Космач Косівського повіту в 1887 та 1896–1940 рр.⁶ Змістовно пізнавальними є праці івано-франківського історика Андрія Королька про діяльність філій і читалень “Просвіта” досліджуваного нами періоду на території Покуття⁷.

Важливим джерелом для вивчення проблеми є неопубліковані матеріали, які зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у м. Львів. Нами опрацьовано окремі архівні справи фонду 348 “Товариство «Просвіта», м. Львів”, зокрема листування,

¹ Зуляк І. Роль “Просвіти” у поширенні економічних знань у Східній Галичині (кінець XIX – початок XX ст.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2010. Вип. 19. С. 151–160.

² Пашук В. Статuti “Просвіти”. *“Просвіта”: історія та сучасність (1868–1998)*. Збірник матеріалів документів, присвячених 130-річчю Всеукраїнського товариства “Просвіта” ім. Т. Шевченка. Київ : Видавничий центр “Просвіта”, Вид-во “Веселка”, 1998. С. 16–26; Його ж. Товариство “Просвіта” у Львові – формування периферійних структур (1868–1939). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Історичні науки*. 2016. № 3 (328). С. 10–15.

³ Середяк А. Діяльність товариства “Просвіта” в 1868–1914 рр. *Нарис історії “Просвіти”*. Львів ; Краків ; Париж : Просвіта, 1993. С. 18–42.

⁴ Гафткович В. Стан просвітньої організації на Гуцульщині. *“Просвіта” Гуцульщині*. Львів, 1936. С. 19–20.

⁵ Арсенич П. “Просвіта” на Гуцульщині. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2010. Вип. 19. С. 310–312.

⁶ Сіреджук П. Діяльність “Просвіти” в Космачі. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2010. Вип. 19. С. 313–316.

⁷ Королько А. Діяльність осередків товариства “Просвіта” на Покутті наприкінці XIX – початку XX ст. (за матеріалами часопису “Діло”). *Покуття – колыска українського національного державотворення. Матеріали VII науково-краєзнавчої конференції (у рамках проведення IX обласного відкритого покутського фестивалю аматорського мистецтва “Покутські джерела”)*, м. Тисмениця 14 вересня 2018 р. Тисмениця – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. С. 237–266; Його ж: Діяльність філії “Просвіти” в м. Коломиї та читалень товариства Печеніжинського судового повіту наприкінці XIX – початку XX ст. (за матеріалами української газетної періодики). *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції “Другі Грабовецькі історичні читання” (3 нагоди 90-річчя академіка Володимира Грабовецького) (м. Івано-Франківськ, 4 грудня 2018 р.)*. Івано-Франківськ, 2019. С. 235–262; Королько А., Єгрешій О. Діяльність осередків товариства “Просвіта” на Коломийщині наприкінці XIX – початку XX ст. (за матеріалами української газетної періодики). *Коломия та Покуття у вирі державотворення ЗУНР. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю української революції (Коломия, 5 жовтня 2018 року)*. Івано-Франківськ : НАІР, 2018. С. 43–82.

протоколи зборів, списки, звіти та різні документи про діяльність окремих читалень “Просвіти”, які функціонували на території Галицької Гуцульщини в досліджуваний період⁸. Доповнюють ці матеріали документи фонду 378 “Філія товариства «Просвіта» в м. Станиславів” Державного архіву Івано-Франківської області⁹.

Другий корпус використаних первинних джерел – тогочасна українська газетна періодика Східної Галичини. У часописах “Діло”, “Батьківщина”, “Свобода”, “Читальня. Письмо з Просвіти”, “Ілюстрований календар товариства «Просвіта»” зверталася увага на культурно-просвітницьке становище русинів (українців) у Східній Галичині. Тут друкували звіти про діяльність товариства, представлені й обговорені на щорічних загальних зборах чи спеціальних нарадах. Вони ознайомлювали читачів із даними про кількість членів філій і читалень, змінами керівного складу інституції, пропозиції щодо корегування окремих статутних положень, із розвитком відносин з іншими товариствами Австро-Угорщини, заснування при читальнях крамниць і позичкових кас, видавничою діяльністю тощо. На сторінках тогочасних газет у рубриках “Новинки”, “Всячина”, “Письма з краю”, “Вісті з краю”, “Рух в руських товариствах”, “Рух політичний, просвітний і економічний руського народу”, “Просьвітний, економічний і політичний рух серед нашого народу”, “Вісті з Товариства “Просвіта”, “З читальняного руху”, “Дописи” в різних за змістом і за формою статтях подавалася інформація про культурно-просвітницьку роботу осередків “Просвіти” на території Галицької Гуцульщини в кінці XIX – на початку XX ст.

Жителі Галицької Гуцульщини взяли активну участь у поширенні ідей “Просвіти”. Хоча, слід визнати, це сталося на кількадесят років пізніше заснування організації в кінці 1860-х рр. Причиною була не тільки віддаленість цього гірського карпатського регіону і проблематичність у дорожньому сполученні, що створювало перешкоди в частому відвідуванні представниками інтелігенції гірських населених пунктів краю, але й особлива відсталість в освітньому процесі та нестача людей, які б могли скеровувати у відповідне культурно-просвітницьке русло пробудження жителів краю.

Товариство “Просвіта” стало тією організацією, що охопила у своїй діяльності величезну кількість українців, які жили в умовах відсутності власної незалежності. З огляду на це, важливою є характеристика статутів щодо організації праці культурно-просвітницького товариства.

В австрійський час діяльність “Просвіти” від часу її заснування до початку Першої світової війни регулювалася п’ятьма статутами: 2 вересня 1868 р., 16 грудня 1870 р., 14 жовтня 1876 р., 18 серпня 1891 р. та 17 грудня 1913 р.

Перший статут за основне завдання визначав власне просвіту народу. Для забезпечення цієї мети передбачалось видавництво зрозумілих для простих людей різноманітних книжечок, які б торкалися різних галузей науки і мали популяризуватися серед містян і селян.

У першому статуті вказувалося про діяльність трьох категорій членів “Просвіти”: звичайних, кореспондуючих та почесних. Відмінність між першими двома категоріями полягала лише в умовах прийому до організації. Якщо кореспондуючому належало самому звертатись до

⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України). Ф. 348: Товариство “Просвіта”, м. Львів. Оп. 1. Спр. 3: Статуту товариства “Просвіта” апробовані рескриптом австрійського намісництва у Львові 17 січня 1913 року і видані друком в тому ж році. 1913–1916 рр. 64 арк.; Спр. 1708: Листування, звіти, протоколи та ін. документи про діяльність читальні “Просвіти” в с. Ворохта. 1902–1939 рр. 37 арк.; Спр. 2110: Звіти про діяльність філії товариства “Просвіта” у м. Делятин. 1912–1939 рр. 80 арк.; Спр. 2111: Протоколи загальних зборів засідань членів філіалу “Просвіти” в м. Делятин. 1912–1937 рр. 48 арк.; Спр. 2272: Листування звіти протоколи та ін. документи про діяльність читальні “Просвіти” в с. Дора та списки її членів. 1905–1939 рр. 78 арк.; Спр. 2360: Листування мешканців Жаб’є-Ільця про надання дозволу на заснування читальні “Просвіти”. 1904 р. 16 арк.; Спр. 2364: Листування мешканців Жаб’є за Магурою про надання дозволу на заснування читальні “Просвіти”. 1906–1939 рр. 55 арк.; Спр. 2367: Листування мешканців Жаб’є – Ріка Зелена про надання дозволу на заснування читальні “Просвіти”. 1895–1907 рр. 7 арк.; Спр. 2368: Звіти та листування про діяльність читальні “Просвіти” в селі Жаб’є-Слупейки. 1916–1927 рр. 47 арк.

⁹ Державний архів Івано-Франківської області (далі – Держархів Івано-Франківської обл.). Ф. 378: Філія товариства “Просвіта” в м. Станиславів. Оп. 1. Спр. 1: Звіт секретаря філії про поїздку на з’їзд делегатів філії “Просвіта” з питання про зміну статуту “Просвіти”. 1 листопада 1909 р. – 4 січня 1910 р. 22 арк.

управи, то звичайний з цього приводу отримував запрошення до товариства. Всі інші вимоги були до них однакові: бути русином (українцем), надавати матеріальну і моральну підтримку організації та виконувати її ухвали. Кореспондуючі і звичайні члени мали право активного і пасивного вибору та голосу на загальних зборах, також могли бути присутнім на засіданні управи з дорадчим голосом¹⁰.

Перший статут мав організаційно-декларативне спрямування і був програмним документом елітарної за характером організації. На думку дослідника Володимира Пашука, згідно з першим статутом, “Просвіта” позиціонувалась як однорівнева організація без будь-яких місцевих відгалужень. Цей документ не був досконалий і за оцінками самих просвітян потребував швидкої заміни. Тому другий статут, прийнятий у 1870 р., започаткував масштабний процес формування іншої за структурою організації, яка з певними модифікаціями проіснувала до 1939 р. Саме в цьому документі вперше передбачено периферійні підрозділи, частково регламентовано спосіб їх творення, функціонування та сфери повноважень. Згідно з цими інноваціями члени “Просвіти” мали право створювати філіальні віділи й читальні товариства¹¹.

Про те, що народ сам горнеться до “Просвіти”, зазначав невідомий дописувач часопису “Батьківщина” в лютому 1888 р., пишучи, що “хто був на вічах в Косові, Коломії та Станиславові, той переконався, що народ з цікавістю і спрагою прислуховується до рефератів і всіх бесід”¹².

У 1880-х рр. у містах та селах повсюдно засновували читальні “Просвіти”. Зміни в цьому напрямі були закріплені в статуті товариства від 1891 р., який визначив читальні організаційним піддруктям “Просвіти”¹³. Багато уваги цьому питанню присвятив часопис “Батьківщина” напередодні прийняття нового статуту, зазначаючи, що “другою дуже важливою справою є організація Читалень, нині маємо в краю біля п’ятсот Читалень, але не всі вони однаково стоять... Читальні є тими самими важливими інститутами народними, бо в них наш народ воскресає і в них виховуються перші апостоли за ідею народну”¹⁴.

Згідно з параграфом 44 статуту 1891 р., читальня “Просвіти” могла бути заснована в кожній громаді. Параграф 47 цього статуту визначав права кожного члена читальні. Зокрема, передбачалася можливість брати участь у загальних зборах і нарадах читальні, забирати голос, вносити внески, вибирати і бути вибраним до віділу читальні, контролювати фінансові кошти просвітянського осередку. Також членам читальні дозволялося “безперешкодно” читати книжки, часописи і листи, які є в читальні, позичати їх додому, відповідно до визначених правил керівництва читальні¹⁵.

Згідно з першим параграфом статуту 1891 р., головна мета діяльності товариства – “просвіта і піднесення добробуту руського народу”. Для забезпечення цієї мети заплановано видавництво необхідної літератури українською мовою, а також просвітницьку роботу з населенням за допомогою лекцій і виступів. За цим статутом “Просвіта” отримала нову триступеневу організаційну структуру. На найвищому щаблі зосереджувалося центральне правління з канцелярією, бухгалтерією, бібліотекою, книгарнею та палітурним цехом. На другому ступені знаходилися окружні представництва, які згодом ставали філіями, а на третьому – читальні, фактично як найдоступніші ланки зв’язку українського населення з ідеями “Просвіти”¹⁶.

На загальних зборах товариства “Просвіта” в будинку Народного дому в м. Львів у січні 1896 р., на які зібралось триста делегатів, Кость Левицький відзначив про збільшення роботи в канцелярії товариства. Це було пов’язано з тим, що за останні два роки активізувався процес

¹⁰ Пашук В. Статути “Просвіти”... С. 23.

¹¹ Пашук В. Товариство “Просвіта” у Львові – формування периферійних структур (1868–1939)... С. 10.

¹² Письмо з Богородчанського краю. *Батьківщина*. 1888. 17 (5) лютого. Ч. 7. С. 46.

¹³ Пахолків С. Українська інтелігенція в Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. Львів : Піраміда, 2014. С. 349.

¹⁴ Новий статут Товариства Просвіта. *Батьківщина*. 1891. 22 марта (3 цвітня). Ч. 12. С. 69–72.

¹⁵ Статут Товариства Просвіта (кінець). *Батьківщина*. 1891. 5 (17) цвітня. Ч. 14. С. 82–84.

¹⁶ Середяк А. Діяльність товариства “Просвіта” в 1868–1914 рр. С. 27.

заснування як філій, так і читальень “Просвіти”. До того ж, в окремих читальнях “Просвіти” засновувались крамниці, шпихлірі і позичкові каси¹⁷.

Про реформування “Просвіти” і про її роль в економічному житті цікаві міркування висловив доктор Озаркевич на з’їзді делегатів філії “Просвіта” в м. Львів у листопаді 1909 р. Він зауважив, що економічна діяльність товариства піддається критиці з різних боків і нерідко вона є невинуватою. На його думку, великою заслугою “Просвіти” є те, що в її статуті йдеться про “економічний провід нашого народу”, а передати економічну роботу можна товариству “Сільський господар”, але не повністю, бо, поки це товариство широко розгорне свою діяльність, “тріхом було б лишати економічну роботу на напевне, хоч би лиш з тої самої причини, що ся діяльність Просвіти дає їй спроможність видерти ті субвенції для нашого народу, що не будь єї пропали б нього безповоротно”. Він ще наголошував на важливості дидактично-економічної діяльності товариства за допомогою видавництва спеціальної літератури й утримання сільсько-господарських шкіл¹⁸. Також він акцентував увагу на подальшій реорганізації товариства, що пов’язано з питанням його децентралізації та створенням нових філій, де розташований повітовий суд¹⁹.

Процес обговорення завершився в кінці 1912 р., коли в листопаді був розроблений п’ятий статут “Просвіти”, офіційно затверджений 17 січня 1913 р. і опублікований того ж року. В першому параграфі цього статуту вказувалося, що метою Товариства є “просвіта і піднесення культури та добробуту українського народу у всіх його верствах і напрямках життя”, а в другому параграфі визначено способи, як до цієї мети товариство буде іти. На перше місце поставлено видавництво книг, журналів та часописів українською мовою, які б були популярні – як серед сільського, так і серед міського населення, а також наголошувалося на важливості усного спілкування з населенням, як “то в господарських, торгівельних і промислових галузях життя”, яке б могли здійснювати різноманітні делегати від “Просвіти” і вчителі²⁰.

В кінці XIX ст. до процесу заснування читальень “Просвіти” долучалося населення Галицької Гуцульщини, яке прихильно ставилось до популяризації її ідей культурно-просвітницького пробудження жителів краю. Одна з перших спроб заснування осередку цього товариства була здійснена в 1895 р. у с. Довгополе Косівського повіту. Однак вона виявилася невдалою, адже невідомо, чи відбулись перші загальні збори читальні “Просвіта”. Хоча місцевий священник о. Іван Попель вніс кілька примірників статуту осередку товариства до головної канцелярії “Просвіти” в м. Львів 17 грудня 1895 р., а 26 грудня того ж року їх було передано до Галицького намісництва для реєстрації²¹.

Перший офіційно заснований осередок товариства “Просвіта” на Галицькій Гуцульщині слід вважати в с. Космач Косівського повіту. Примірники статуту читальні товариства було передано до головного осередку “Просвіти” в м. Львів 8 лютого 1896 р., а до Галицького намісництва – 27 лютого 1896 р. Перші загальні збори читальня “Просвіти” в цьому гуцульському селі відбулися 5 травня 1896 р. Її очільником став місцевий священник о. Ємануїл Лисинецький²². Однак справи в читальні від початку належним чином не налагодилися через те, що її голова о. Є. Лисинецький усунувся від діяльності, а сільський вїйт Дмитро Лендюк разом з писарем Лукашем Ліхновським усіляко перешкоджали її праці²³. Робота просвітнянського осередку поживалась лише після того, коли її головою став молодий та енергійний сільський крамар І. Яблонський, який підтримував тісні контакти одним із очільників головного осередку “Просвіти” в м. Львів Олександром Колесою²⁴. За 1908–1910 рр. космацьких просвітрян кількісно

¹⁷ Загальні збори товариства Просвіта у Львові. *Діло*. 1896. 20 с’чня (1 лютого) Ч. 16. С. 1.

¹⁸ Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 378. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 4.

¹⁹ Там само. Арк. 3.

²⁰ ЦДАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 2.

²¹ Гафткович В. Стан просвітньої організації на Гуцульщині... С. 19.

²² Сіреджук П. Діяльність “Просвіти” в Космачі... С. 313.

²³ Там само.

²⁴ Там само. С. 314.

побільшало з 47 до 258 членів, але діяльність читальні припинила Перша світова війна. Відновив свою роботу просвітянський осередок у с. Космач Косівського повіту лише в 1923 р.²⁵

На початку ХХ ст. на території сучасної Верховинщини одним із перших осередків читальні “Просвіти” з’явився у с. Жаб’є-Ільці Косівського повіту (нині с. Ільці Верховинської селищної громади Верховинського району Івано-Франківської обл.). 24 квітня 1901 р. просвітяни села підготували звернення до головного осередку “Просвіти” в м. Львів з проханням заснувати читальню товариства в с. Жаб’є-Ільці²⁶. Серед засновників читальні знаходимо прізвища чотирнадцяти осіб: Дмитро Костинюк, Стефан Бабюк, Юрій Соломійчук (активний громадсько-політичний діяч Галицької Гуцульщини, один зі сподвижників Кирила Трильовського в організації творення осередків українського пожежно-гімнастичного товариства “Січ” на території краю. – С. Г.), Іван Гонтарюк, Йосиф Синятович, Проць Хіпчак, Іван Григорчук, Василь Веретюк, Максим Пансак, Никола Крашевський, Іван Бамболук, Никола Гонтар, Василь Манчук, о. Владислав Пассинович²⁷. Головою читальні став отець Владислав Пассинович, а його заступником – Дмитро Костинюк.

Того ж року в травні до читальні надійшла просвітянська література: “Жите честного чоловіка”, “Добре роби, добре буде”, “Расази про сили природи”, “История Украины. Полуботок и Кальнишевский”, “Жите Тараса Шевченка”. Великий за обсягом список різноманітної літератури був виписаний на ім’я заступника голови читальні “Просвіта” Дмитра Костинюка 25 травня 1901 р. У списку для потреб читальні налічувалося 135 найменувань різноманітних книжок²⁸. Також читальня передплачувала часописи “Свобода”, “Громадський голос”, “Газета господарська”. Станом на кінець 1901 р., місцева просвітянська бібліотека налічувала 85 книжок, де для читання додому було позичено 50, з яких найчастіше брали книжки релігійного та історичного змісту. До читальні “Просвіти” вписано 75 чоловіків, 16 жінок, 18 парубків, з них письменних – 35 осіб²⁹.

Не обійшлося, на жаль, у цій місцевості і без конфліктних ситуацій. Влітку, 3 серпня 1902 р. було ухвалено скликати загальні збори на 17 серпня того ж року з причини, що “діяльність голови читальні і комітетових показала ся замала, через що рух читальні упав, читальня Просвіти звертається до Світлої Дирекції (головного проводу товариства у м. Львів. – С. Г.) з проською о ласкаве уділене якнайскорішої поради”. Під зверненням підписались Юрій Соломійчук, Стефан Бабюк, Іван Синятович, Йосиф Синятович, Володимир Синятович, Анна Синятович, Іван Бойчук, Василь Віретюк, Пилип Королюк³⁰. Через кілька днів був отриманий дозвіл на проведення зборів 17 серпня 1902 р. в читальні с. Жаб’є-Ільця і членам, які написали звернення, дана відповідь, що “на Загальних зборах виберіть собі до виділу читальні таких людей, котрі дійсно могли би ся причинити до розбудження читальні і зробити ся просвітнім осередком Вашої громади, где каждый зміг найти духову поживу”³¹.

У 1902 р. відкрито читальню “Просвіти” в іншому присілку с. Жаб’є Косівського повіту – Слупейки³². Згідно зі звітом читальні осередку цього товариства в 1910 р., до керівного проводу ввійшли: Михайло Гапчук (голова), Петро Кирмошук (заступник голови), Никола Гереджук (писар), Іван Сарук (касир), Дмитро Бойчук (бібліотекар), Никола Зубюк (господар). До читальні було вписано 58 чоловіків, троє жінок та двоє парубків. Письменними серед них виявилось лише двадцять осіб, тобто третина. Очевидно, що цей осередок “Просвіти” належним чином фінансувався, адже тутешня читальня мала власний дім, вартість якого оцінювалась у тисячу корон, також працювала крамниця, а бібліотека читальні налічувала 165 книжок³³.

²⁵ Сіреджук П. Діяльність “Просвіти” в Космачі... С. 315.

²⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 2360. Арк. 1.

²⁷ Там само. Арк. 3.

²⁸ Там само. Арк. 5.

²⁹ Там само. Арк. 9.

³⁰ Там само. Арк. 13.

³¹ Там само. Арк. 14.

³² Там само. Спр. 2368. Арк. 1.

³³ Там само. Арк. 2.

На жаль, ця читальня, як і інші їй подібні, призупинила свою роботу через бойові дії Першої світової війни. Хоча з початком національно-визвольних змагань галицьких українців у 1918 р. відновила свою діяльність³⁴.

19 лютого 1906 р. до Галицького намісництва в м. Львів було передано статут і прохання про заснування читальні “Просвіти” в третьому присілку с. Жаб’є – під Крентою. До її створення були причетні п’ятнадцять осіб: Федір Семаківський, Онуфрій Ігнатюк, Федір Чиркалюк, Андрій Войтиця, Федір Чирленюк, Василь Семенюк, Михайло Сливчук, Дмитро Петрашук, Іван Костюк, Михайло Срюк, Дмитро Петрашук, Федір Петрашук, Николай Кікінчук, Іван Кікінчук, Василь Сливчук³⁵.

Відкриття читальні відбувалось із затримкою, про що свідчить лист Лукина Сливчука, освіченого гуцульського господаря, очевидно родича Михайла Сливчука, одного з ініціаторів заснування читальні в присілку під Крентою, від 14 березня 1906 р. до головного осередку товариства “Просвіта” в м. Львів, де він зазначив, що “сьогодні чотири тижні, як ми післали жадане о позволене на отворене читальні Просвіти в Жабю. Прошу нам відписати чи вже можемо отворити і подати нам число затверженого через Намісництво Статута”³⁶. Щоправда, через тиждень, 22 березня 1906 р., Л. Сливчук повідомив, що відкриття читальні “Просвіти” в с. Жаб’ю під Крентою відбудеться 30 березня 1906 р.³⁷

Через три роки, 18 лютого 1909 р., читальню “Просвіти” в с. Жаб’є під Крентою перенесли на два кілометри далі в частину присілку, яку місцеві жителі називали за Магурою. У зв’язку з цим 17 липня 1910 р. голова читальні Андрій Филипчук та його заступник Олекса Сливчук звернулися до керівного осередку товариства в м. Львів з проханням про затвердження нових статутів та із запитанням – чи “треба надзвичайні загальні збори скликати, чи можна на довірочних зборах ухвалити, а зараз просимо Вас прислати п’ять примірників статута Товариства Просвіта”³⁸. Очевидно, перенесення читальні на два кілометри було пов’язано зі зручнішою локацією для місцевого населення, адже слід було зважати на умови їхнього проживання в гірській місцевості, де пересування часто було пов’язано з різними труднощами, особливо коли йшлося про складні погодні умови, як-от затяжні зливи влітку чи буревії взимку.

У звіті цієї читальні від 17 травня 1910 р. дізнаємося про нове її керівництво: Андрій Филипчук (голова), Дмитро Шекерик (заступник голови), Олекса Сливчук (писар), Василь Семенюк (касир), Олекса Шекерик (бібліотекар), господар Петро Янюк (господар), Петро Бендейчук і Дмитро Кімейчук (обоє заступники виділового). До читальні було записано 106 осіб, з них 66 чоловіків, чотири жінки, 30 парубків та шість дівчат³⁹.

У 1907 р. нова читальня з’явилася ще в одному присілку с. Жаб’є – Ріка-зелене⁴⁰. Створенню цього просвітянського осередку передував лист Лукина Сливчука з с. Жаб’є до керівництва “Просвіти” в м. Львів з проханням упорядкувати статут для відкриття нової читальні в краї, щиро вболіваючи за цю справу і бачачи гостру потребу в сприянні освітнього процесу місцевих жителів, описуючи населення присілка с. Жаб’є Ріка-зелене як “всіляка темнота”, що “нічого не знають ані не чують”. Також цей освічений гуцул переймався і економічними інтересами жителів краю, просячи допомогти заснувати “спілку на усілякі гуртові товари, де б місцеве населення могло купувати різне збіжжя і господарський крам не у євреїв, а у самих себе”⁴¹.

Напередодні Першої світової війни діяльність читалень “Просвіти” в Косівському повіті регулювалася філіями товариства в м. Косів і м. Кути. У 1912 р. у Косівській філії “Просвіти” (голова – суддя Н. Лепкий) на 45 сіл було 25 читалень, з яких 10 розвивалося добре, 14 – слабо,

³⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 2368. Арк. 4.

³⁵ Там само. Спр. 2364. Арк. 3.

³⁶ Там само. Арк. 4.

³⁷ Там само. Арк. 6.

³⁸ Там само. Арк. 13.

³⁹ Там само. Арк. 16.

⁴⁰ Там само. Спр. 2367. Арк. 1.

⁴¹ Там само. Арк. 4.

а одна занепала. У Кутській – на 17 сіл – 13 читалень, які розвивалися дуже слабо (голова – священник В. Стефанович)⁴².

У населених пунктах Галицької Гуцульщини на території Надвірнянського повіту на початку ХХ ст. теж спостерігався процес заснування читалень “Просвіти”. Ініціаторкою створення культурно-просвітницького осередку в с. Ворохта виявилася жінка – Сара Будзиновська, яка з цього приводу вела активне листування з керівництвом “Просвіти” в м. Львів. З одного з її перших листів дізнаємося, що 19 липня 1902 р. 27 осіб записалося в члени сусідньої читальні “Просвіта” в с. Микуличин. Проте необхідність створення просвітянського осередку в с. Ворохта була зумовлена віддаленістю праці місцевих активістів через постійні доїзди в с. Микуличин. Активним сподвижником популяризації ідей “Просвіти” в с. Ворохта став місцевий житель Михайло Походюк. Читальня “Просвіти” отримувала від приватних осіб такі часописи, як “Діло”, “Свобода”, “Комар”, “Громадський голос”⁴³. Палкими прихильниками “Просвіти” в с. Ворохта, окрім Михайла Походюка, були Федір Гаврилук, Дмитро Росінський, Іван Турчуняк, Іван Грищенко, Іван Тинкалюк, Михайло Бойчук, Юра Петнюк, Сара Будзиновська⁴⁴.

Повноцінну роботу читальня “Просвіти” в с. Ворохта розпочала через рік. З іншого листа Сари Будзиновської до керівництва “Просвіти” в м. Львів від 11 березня 1903 р. дізнаємося, що фактичне відкриття читальні в с. Ворохта відбулось 15 березня 1903 р. у будинку пані Каратницької⁴⁵. У листі, написаному через п’ять днів, 20 березня 1903 р., С. Будзиновська повідомляла головний провід товариства в м. Львів, що після відкриття читальні записалося 27 осіб, а до керівного осередку ввійшли Михайло Походюк (голова), Петро Дедерчук (заступник голови), Іван Грищенко (касир), Федір Гаврилук (секретар), Іван Тинкалюк (бібліотекар), Ілько Гринько і Дмитро Росінський (обоє заступники виділу)⁴⁶.

Після заснування читальні “Просвіти” в с. Ворохті її очільники подбали про відкриття крамниці. Але, на жаль, її роботі перешкоджали вїт і писар. Останній, “як хрунь з Микуличина”, спочатку в усній формі вимагав закриття крамниці, а потім видав розпорядження, у якому вказав про нібито на небезпеку, яка пов’язана з близьким розташуванням крамниці до течії річки – “бо той дім близько Прута, що в часі великої води може усунутись”. Згодом була названа ще інша причина – що “міститься склеп близько тору” (залізниці. – С. Г.). Навіть був встановлений штраф сто золотих ринських або карний арешт за таку торгіву діяльність⁴⁷.

Через два роки читальню “Просвіти” відкрито в с. Дора Надвірнянського повіту (нині входить до м. Яремче Надвірнянського району Івано-Франківської обл.). 28 серпня 1905 р. до Галицького намісництва в м. Львів був переданий статут осередку цього товариства. Серед його засновників були: Ілько Гнипюк, Олексій Тимчук, Оксана Губарчук, Гриць Бойко, Петро Гнипюк, Никола Спасюк, Кость Бойко, Петро Марусин, Іван Семенюк та Іван Холошнюк⁴⁸. Восени 1905 р. обрано керівний осередок читальні “Просвіта” в с. Дора Надвірнянського повіту, до якого ввійшли: Петро Тимчук (голова), Йосип Косило (заступник голови), Ілько Гнипюк (секретар), Василь Яківчук (касир), Іван Холошнюк (бібліотекар)⁴⁹.

Напередодні Першої світової війни свою активність проявив культурно-просвітницький осередок у с. Яблониця, яке знаходилося у віддаленій гірській місцевості Надвірнянського повіту на межі із Закарпаттям. 28 квітня 1912 р. читальню “Просвіти” цього гуцульського села очолив місцевий патріот, греко-католицький священник о. Семен Білінкевич, який також виконував функції бібліотекаря цього осередку товариства. Його заступником обрано коваля Андрія Малярчука, касиром – листоношу Федора Мотрука, секретарем – Юрія Капитака, господарем –

⁴² Арсенич П. “Просвіта” на Гуцульщині... С. 310.

⁴³ ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 1708. Арк. 2–3.

⁴⁴ Там само. Арк. 4.

⁴⁵ Там само. Арк. 7.

⁴⁶ Там само. Арк. 8.

⁴⁷ Там само. Арк. 12.

⁴⁸ Там само. Спр. 2272. Арк. 1.

⁴⁹ Там само. Арк. 9.

Івана Москаля, заступниками виділових – Ілька Полатайка і Онуфрія Кіліпчука. Загалом до членів читальні записалося 78 осіб⁵⁰.

Того ж року відбулися загальні збори читальні “Просвіта” в с. Заріччя Надвірнянського повіту, на яких обрано новий керівний осередок у складі голови Михайла Климовича, емерита, заступника голови Павла Вацика, місцевого вйта. Секретарем став Антін Ігнатишин, касиром – Василь Гнатюк, бібліотекарем – Іван Бігун, заступниками виділових – Анна Бігун і Василь Бахмат. До читальні записалось 88 осіб, серед яких 14 жінок⁵¹.

У самому ж м. Делятин Надвірнянського повіту читальня “Просвіти” виникла в 1908 р.⁵². Перші загальні збори філії “Просвіти” в цьому гуцульському містечку відбулися 21 квітня 1912 р. Їх відкрив адвокат Микола Лагодинський. Головою зборів обрано суддю Делятинського суду Григорія Онуферка, заступником – пароха сусіднього села Саджавка Ізидора Бобикевича, секретарем став студент Стефан Соломяний. На зборах був присутній делегат головного осередку “Просвіта” з м. Львів П. Карпак, який виголосив реферат про наріжні напрями розвитку товариства, вказавши “на перешкоди і труднощі, які товариству прийшлося поборювати так зі сторони своїх як і чужих”⁵³.

4 травня 1912 р. відбулося перше засідання керівного осередку філії “Просвіти” в м. Делятин, на якому були присутні Григорій Онуферко, Микола Лагодинський, Тарас Онищук, Стефан Соломяний. Обговорено новий статут Просвіти і “способи оживлення читалень в окрузі делятинським”, а також інші різні поточні справи. На цих зборах виступив Микола Лагодинський, який “представив сумне положене читалень округу”. Виділ філії товариства вирішив провести перевірку читалень “Просвіти” в селах Делятинського судового округу, а де їх не було – заснувати. Було звернуто увагу на необхідності залучення нових просвітянських сил до філії товариства⁵⁴.

За перший рік існування філії “Просвіти” в м. Делятин, її керівний осередок провів сім засідань, відкрив бібліотеку, яка налічувала 56 книжок. На кінець 1912 р. філії товариства підпорядковувалося 16 читалень “Просвіти”, до якої входило 700 осіб, зокрема 99 членів “матірнього” товариства. У двох читальнях філії “Просвіти” діяли аматорські групи, при одній – хор⁵⁵.

Напрями діяльності філії “Просвіти” в м. Делятин координували відповідні комісії. Так, освітня комісія в м. Делятин та в с. Микуличин (серпень 1912 р.) прийняла рішення про організацію і відкриття в січні 1913 р. курсів народного університету, про створення ювілейних комітетів для вшанування 50-річчя від смерті Т. Шевченка, 100-ліття від дня народження М. Шашкевича і Т. Шевченка. Ці ювілеї були широко відзначені в багатьох читальнях на Надвірнянщині. У м. Делятин відбувся святковий концерт на честь 40-ліття творчості І. Франка (16 лютого 1913 р.)⁵⁶.

Окремо слід звернути увагу на діяльність осередків “Просвіти” в Печеніжинському повіті, який утворений у 1855 р., однак у 1867 р. в ході адміністративної реформи був приєднаний до Коломийського повіту (хоча в судовій структурі і надалі зберігався Печеніжинський судовий повіт), а до Косівського повіту передані громади Космач і Акрешори. Відновлений Печеніжинський повіт у 1898 р. Тут знаходилися 19 населених пунктів Покуття і Галицької Гуцульщини, які в 1910 р. були розділені на два судові повіти – у м. Печеніжин (8 громад) і с. Яблонів (14 громад). Дослідник Андрій Королько зауважує, що читальні в селах Печеніжинщини функціонували в 1870–1880-х рр., частина з яких перебувала під впливом культурно-просвітницького Товариства імені М. Качковського, або ж були засновані на його статутах⁵⁷.

⁵⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 2110. Арк. 2.

⁵¹ Там само. Арк. 3.

⁵² Арсенич П. “Просвіта” на Гуцульщині... С. 310.

⁵³ ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 2111. Арк. 1.

⁵⁴ Там само. Арк. 2.

⁵⁵ Клапчук В. М., Клапчук М. М. Делятинщина: історико-географічне дослідження. Івано-Франківськ : Фоліант, 2007. С. 456.

⁵⁶ Арсенич П. “Просвіта” на Гуцульщині... С. 311.

⁵⁷ Королько А. Діяльність філії “Просвіти” в м. Коломії та читалень товариства Печеніжинського судового повіту наприкінці XIX – початку XX ст. (за матеріалами української газетної періодики)... С. 249.

В окремих читальнях “Просвіти” Печеніжинського судового повіту їхні очільники поділяли ідеї русофільства. Так, керівник читалень “Просвіта” сіл Стопчатів (нині село Косівського району Івано-Франківської обл.; читальня відкрита на статутах “Просвіти” 24 липня 1892 р.⁵⁸), Ковалівка і Яблонів (читальня відкрита 18 серпня 1890 р.⁵⁹, на статутах “Просвіти” 26 травня 1892 р.⁶⁰) о. Трач не прибув на Шевченківські вечорниці, влаштовані в с. Ковалівка 6 серпня 1905 р. Через два тижні, 20 серпня він виступив проти організації таких заходів, тому що там беруть участь зарозумілі професори й адвокати з просвітницькими ідеями⁶¹. А 19 вересня 1909 р. він узяв гроші за посвячення новозбудованої читальні “Просвіта” в с. Ковалівка: “Ось таких то маємо «душпастирів» а властиво видродушників, що луплять гроші не лише з живого і мерлого, але навіть з народної просвіти”⁶². У с. Мишин Печеніжинського повіту читальня “Просвіти” була під впливом місцевих москвофілів, зокрема “господина” Каваццока-Лозового і о. Ставничого. Осередок товариства в 1908 р. випишував москвофільські газети “Русское слово” і “Наука”: “Се нечувана ганьба, бож кацапи певно не брали би до своїх читалень українських газет”⁶³. Проте в 1909 р. був переобраний склад читальні “Просвіти”, керівництво якого намагалося боротися з москвофільством у селі. Щоправда, очільники культурно-просвітницького осередку бідкалися, що “коломиїська українська інтелігенція мало нам интересує ся, то мусимо самі старати ся, щоб Мишин не був ганьбою і закалою цілого Покутя”⁶⁴.

На Печеніжинщині, зокрема в тих населених пунктах, які належали до Галицької Гуцульщини, незважаючи на перешкоди зі сторони місцевих москвофільських організацій і властей (так, у 1896 р. представник головного осередку “Просвіти” в м. Львів, здійснюючи люстрацію читалень товариства Коломиїщини і готуючи відповідний звіт, заявив, що читальня в с. Стопчатів існує лише на папері, а в с. Яблонів культурно-просвітницький осередок належним чином не розвивається⁶⁵; в 1909 р. священник с. Яблонів о. Бахталовський хотів створити окрему від місцевої читальні “Просвіти” “парохіяльну” читальню⁶⁶), осередки товариства і надалі проводили культурно-мистецькі заходи. Так, аматори читальні “Просвіта” с. Яблонів за сприяння місцевого священника о. Володимира Стефановича і керівника осередку товариства Онуфрія Мельника та за співучасті просвітянського хору м. Печеніжин 19 травня 1895 р. організували музично-декламаційний вечір з нагоди вшанування річниці скасування панщини в Галичині 1848 р.⁶⁷. Подібні культурно-мистецькі заходи члени читальні “Просвіта” с. Яблонів проводили і в наступні роки. 12 серпня 1906 р. просвітяни поставили на сцені побутову мелодраму Сидора Мидловського “Капраль Тимко”. 19 серпня того ж року, завдяки старанням місцевого патріота Михайла Симчича, у с. Люча Печеніжинського повіту (нині село Косівсь-

⁵⁸ Д. Г. Про отворенє читальнѣ “Просвѣты” въ Стопчатовѣ въ повѣтѣ коломыйскѣмъ пишуть намъ ... *Дѣло*. 1892. 23 мая (4 червня). Ч. 116. С. 2. Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствах.

⁵⁹ Нову читальню отворено въ Яблоновѣ коло Коломыгъ ... *Батьківщина*. 1890. 7 (19) вересня. Ч. 37. С. 477. Рубр.: Всячина и новинки.

⁶⁰ Вѣдкрытє читальнѣ “Просвѣты” въ Яблоновѣ (въ повѣтѣ коломыйскѣмъ) ... *Дѣло*. 1892. 23 мая (4 червня). Ч. 116. С. 2. Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствах.

⁶¹ Коломиецъ. Вѣрогъ просвѣти. З Коломиї пишуть намъ ... *Дѣло*. 1905. 1 (14) вересня. Ч. 196. С. 2–3. Рубр.: Новинки; Х. Вѣрогъ “Просвѣти”. З Печеніжина пишуть намъ ... *Дѣло*. 1905. 15 (28) вересня. Ч. 206. С. 3. Рубр.: Новинки.

⁶² П. З Коломиїщини. – (Посвячене Читальні “Просвѣти” в Ковалівці). *Свобода. Політична, просвѣтна і господарська часопись*. 1909. 30 вересня. Ч. 39. С. 5. Рубр.: Дописи.

⁶³ Оден з многих. Мишин. п. Печеніжин. *Свобода. Політична, просвѣтна і господарська часопись*. 1908. 25 грудня. Ч. 56. С. 4. Рубр.: Дописи.

⁶⁴ Свѣдомий. Мишин п. Коломия. *Свобода. Політична, просвѣтна і господарська часопись*. 1909. 5 серпня. Ч. 31. С. 3–4. Рубр.: Дописи; Королько А., Стрешій О. Діяльність осередків товариства “Просвіта” на Коломиїщині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. (за матеріалами української газетної періодики)... С. 67.

⁶⁵ Справозданє зъ люстрації читалень товариства “Просвѣта” и господарствъ селянскихъ въ повѣтѣ коломыйскѣмъ. *Дѣло*. 1897. 15 (27) жовтня. Ч. 234. С. 3.

⁶⁶ Парохіянин. З Яблонова. (“Парохіяльна” читальня). *Дѣло*. 1909. 8 цвѣтня (26 марця). Ч. 76. С. 2. Рубр.: Новинки.

⁶⁷ Зъ Коломыйского пишуть намъ: декламаційный вечерокъ въ читальни въ Яблоновѣ въ память знесеня панщини ... *Дѣло*. 1895. 17 (29) мая. Ч. 108. С. 2. Рубр.: Рухъ в рускихъ товариствах.

кого району Івано-Франківської обл.) відбулися загальні збори заснованої читальні, незважаючи на перепони місцевого священника о. Андріішина. До складу осередку товариства увійшли 150 членів⁶⁸.

Українські газети друкували статистичні відомості про роботу філій і читалень “Просвіти” Східної Галичини. Звернемо увагу на динаміку зростання кількості культурно-просвітницьких осередків на території Косівського, Надвірнянського і Печеніжинського (з 1898 р.) повітів та проведемо порівняльну характеристику цих показників з іншими повітами Східної Галичини, передусім сусіднього Покуття.

Але перед цим звернемо увагу на статистичні відомості щодо заснування осередків “Просвіти” на Галицькій Гуцульщині досліджуваного періоду, виявлені Петром Арсеничем у Центральному державному історичному архіві України у м. Львів та Державному архіві Івано-Франківської області. У кінці XIX ст. осередки товариства відкриті в с. Довгополе (1895), с. Космач (1896), с. Яблуниця (1897), с. Москалівка (1897), с. Тюдів (1898), с. Старий Косів (1899) Косівського повіту, с. Микуличин (1897) Надвірнянського повіту. На початку XX ст. на території краю, на думку П. Арсенича, читальні засновувалися в такій послідовності: с. Ростоки (1900), с. Кобаки, с. Рожнів, с. Ільці (1901) Косівського повіту, с. Нижній Березів Печеніжинського повіту, с. Шешори, с. Старі Кути, с. Жаб’є Косівського повіту (1902), м. Косів, с. Криворівня Косівського повіту, с. Ворохта, с. Зелена Надвірнянського повіту (1903), с. Голови, с. Красноїлля, с. Ясенів Горішний, с. Смодне, с. Прокурава Косівського повіту, с. Пістинь Печеніжинського повіту (1904), с. Дора Надвірнянського повіту, с. Верхній Березів, с. Люча Печеніжинського повіту, с. Микитинці, с. Устеріки, с. Полянки, с. Гринява (1905), с. Бабин, с. Замагора, с. Малий Рожин, с. Стебні Косівського повіту (1906), с. Баня-Березів Печеніжинського повіту, с. Білі Ослави, с. Чорний Потік Надвірнянського повіту, с. Соколівка, с. Текуча, с. Яворів Косівського повіту (1907), м. Делятин Надвірнянського повіту, с. Зелениця Косівського повіту (1908), с. Пасічна Надвірнянського повіту, с. Хороцево, с. Гринява, с. Брустури, с. Білоберізка, с. Рожнів Косівського повіту (1910), с. Акрешори, с. Кривошля Косівського повіту (1912)⁶⁹.

Отож, згідно з українськими газетними джерелами, станом на середину 1897 р. на території східної частини Королівства Галиції і Лодомерії діяло 13 філій і 459 читалень “Просвіти”. На Галицькій Гуцульщині на той час ще не було створено жодної філії товариства. У Надвірнянському і Косівському повітах діяло відповідно дев’ять і чотири читальні. В сусідніх адміністративних повітах показники виглядали таким чином: у Станиславівському діяла одна філія і 14 читалень, Товмачському – одна філія і 13 читалень, Коломийському – одна філія і 11 читалень, Городенківському – шість читалень, Богородчанському – п’ять; жодної читальні не відкрито в Снятинському повіті⁷⁰.

Станом на початок 1902 р., на 45 громад Косівського повіту функціонувала одна філія “Просвіти” в м. Косів і 13 читалень; Надвірнянському – з 48 населених пунктів працювали 19 читалень; Печеніжинському – з 19 громад читальні культурно-просвітницького товариства знаходилися в дев’яти селах. Для порівняння, на 57 громад Коломийського повіту функціонували одна філія “Просвіти” в м. Коломия та 24 читальні; Городенківському – з 50 громад читальні “Просвіти” діяли в 19 населених пунктах; Снятинському – серед 41 громади читальні “Просвіти” містилися в 16 населених пунктах; на Товмаччині серед 64 населених пунктів діяла одна філія “Просвіти” в м. Товмач та 33 читальні; Богородчанському – з 39 громад читальні “Просвіти” функціонували в 13 населених пунктах; Станиславівському – з 75 громад діяли одна філія в м. Станиславів і 37 читалень⁷¹.

⁶⁸ Л. С. Просвітний рух на Покуття. *Діло*. 1906. 11 (24) серпня. Ч. 169. С. 3. Рубр.: Новинки; Королько А. Діяльність філії “Просвіти” в м. Коломиї та читалень товариства Печеніжинського судового повіту наприкінці XIX – початку XX ст. (за матеріалами української газетної періодики)... С. 251–252.

⁶⁹ Арсенич П. “Просвіта” на Гуцульщині... С. 310.

⁷⁰ Філії і читальні Просвіти. *Свобода. Письмо політичне, просвітне и господарске для народу*. 1897. 3 (15) липня. Ч. 27. С. 213–214. С. 213. Рубр.: Вѣсти зъ Товариства “Просвѣта”; Рухъ въ рускихъ товариствахъ. *Дѣло*. 1897. 5 (17) липня. Ч. 150. С. 3.

⁷¹ Народна організація. *Діло*. 1903. 25 січня (7 лютого). Ч. 20. С. 1.

Протягом 1903 р. у Надвірнянському повіті було засновано шість нових читалень товариства “Просвіта”, Косівському – три, Печеніжинському – одна. Для порівняння, у Станіславівському повіті відкрито шість нових читалень, Коломийському і Городенківському – по чотири, Товмацькому і Богородчанському – по дві, у Снятинському – одна⁷².

Успішним видався наступний 1904 р. для Косівського повіту (діяло 24 читальні) – було засновано аж вісім нових читалень “Просвіти”. Натомість, у Надвірнянському повіті (25) відкрито тільки дві читальні, а в Печеніжинському повіті (10) – лише одна. Тоді як у сусідніх Станіславівському (49) засновано шість нових читалень “Просвіти”, Товмацькому (38) – три, Городенківському (23) і Снятинському (17) – по одній, Коломийському (28) – жодної читальні⁷³.

У 1908 р. керівництво “Просвіти” в м. Львів здійснило детальний огляд роботи читалень українського культурно-просвітницького товариства. Серед 42 громад Косівського повіту функціонували 38 читалень, у яких діяли один хорівий колектив, два аматорські гуртки, п’ять крамниць, дві позичкові каси й один шпихлір. Активними були читальні в с. Криворівня (151 член, 200 книг), м. Кути (430 книг) і с. Кобаки (420 книг). У Печеніжинському повіті з 21 громад у 16 діяли читальні “Просвіти”, проте в жодній з них не було хорівого колективу й аматорського гуртка, діяли тільки дві крамниці й одна позичкова каса. Найбільша читальня знаходилася в селі Космач (200 членів). У Надвірнянському повіті з 33 населених пунктів у 31 діяли читальні “Просвіти”, де працювали по одному хорівому колективу й аматорському гуртку, чотири крамниці, дев’ять позичкових кас і один шпихлір. Найкраще у повіті розвивалися читальні населених пунктів, які були дотичними до Галицької Гуцульщини: с. Гвізд (120 членів, 500 книг), м. Надвірна (153 члени, 450 книг), с. Тарнавиця Лісна (120 членів), с. Парище (168 членів)⁷⁴.

Отже, незважаючи на віддаленість географічного розташування Галицької Гуцульщини, проблематичність шляхів сполучення, занадто низький стан розвитку освіти серед місцевого населення, недостатню кількість інтелігенції в цьому регіоні, просвітницький рух поступово і впевнено почав поширюватись у кінці XIX – на початку XX ст. і в ці важкодоступні терени української землі.

Нечисленна місцева інтелігенція, представники греко-католицького духовенства і свідомі освічені жителі краю об’єдналися для благородної мети – підняття культурно-освітнього потенціалу українців, які жили в такій важкодоступній гірській карпатській місцевості. “Просвіта” розгорнула свою діяльність на основі статутів, яких в австро-угорський період від часу її заснування з 1868 р. було прийнято п’ять. У них чітко регламентувалася національно-просвітницька робота товариства. Основною ланкою, яка з’єднувала громади Галицької Гуцульщини на місцях з головним осередком товариства в м. Львів, була читальня, а пізніше, напередодні Першої світової війни, ще й філія, яка знаходилася, як правило, у центрі повіту чи її адміністративно-судової частини – судового округу. Місцеве населення за допомогою філії чи читальні “Просвіти” на території краю могло в бібліотеках знайомитися з тогочасними часописами, отримувати доступ до просвітницької літератури і навіть позичати її для читання вдома.

Читальні “Просвіти” часто стикалися з різноманітними труднощами – затримка реєстрації їхніх статутів, вирішення питань організаційного характеру, неналежна кількість необхідних приміщень, недостатнє забезпечення літературою та пресою. У їхній роботі спостерігалися перешкоджання з боку представників місцевої влади, які затримували відкриття читалень і писали скарги на їхню діяльність у вищі керівні державні інституції. Але найбільш гострою проблемою у функціонуванні осередків “Просвіти” на території краю стало питання їх належного матеріального утримання та фінансування. Брак коштів на найнеобхідніше, неодноразові звертання голів і секретарів читалень до керівництва “Просвіти” у м. Львів з проханням безкоштовно надіслати чи то літературу для бібліотеки, чи відповідно іншої звітної документації є наочним цьому прикладом. Фінансова скрута іноді призводила до повного занепаду читалень,

⁷² Наша просвітня робота в 1903-ім році. *Діло*. 1904. 3 (16) січня. Ч. 2. С. 1.

⁷³ Наша просвітня організація в році 1904. *Діло*. 1905. 18 (31) січня. Ч. 13. С. 1.

⁷⁴ Читальні товариства “Просвіти”. *Діло*. 1908. 2 червня (20 мая). Ч. 122. С. 2.

що ставило під загрозу якісний розвиток просвітницького руху на Галицькій Гуцульщині в кінці XIX – на початку XX ст.

**THE ACTIVITIES OF THE BRANCHES OF THE “PROSVITA” SOCIETY
IN THE GALICIAN HUTSUL REGION
AT THE END OF THE 19TH – THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY**

Svitlana GALEMCHUK

*Vasyl' Stefanyk Precarpathian National University,
Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History,
57, Shevchenko St., 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: halemchuks@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8880-289X*

Summary

The article highlights the activities of the branches of the “Prosvita” society on the territory of the Galician Hutsul region at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries.

The statutes of “Prosvita” regarding the organization of the work of the cultural and educational society in the last third of the 19th and the beginning of the 20th centuries have been analyzed. With the help of discovered archival materials of official authorities and periodicals of the time, the prerequisites for the creation of the society’s branches were traced and their activities in the Galician Hutsul region were characterized. The dynamics of growth in the number of cultural and educational centers of the Galician Hutsul Region are shown, and a comparative characterization of these indicators with other neighboring counties of the region is carried out.

Despite the remoteness of the natural and geographical location of the Galician Hutsul Region, the problematic nature of the communication routes, the too low state of development of education among the local population, the insufficient number of intelligentsia in this region, the educational movement gradually and confidently began to spread at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. and into these hard-to-reach areas of the Ukrainian land.

The “Prosvita” society was concerned not only with educational problems, but also paid attention to the improvement of the region’s economy, founding insurance, business, and credit institutions. The activities of loan offices and shops that helped peasants and burghers take affordable loans, order and buy cheaper goods, bypassing the shops of Jewish moneylenders, spread.

The “Prosvita” reading rooms of the Galician Hutsul region often encountered various difficulties, such as delays in registering their statutes, solving organizational issues, inadequate number of necessary premises, insufficient supply of literature and press. Their work was hindered by representatives of local authorities, who delayed the opening of reading rooms and wrote complaints about their activities to the highest governing state institutions. But the most acute problem in the functioning of “Prosvita” centers in the territory of the region was the question of their proper material maintenance and financing. Financial difficulties sometimes led to the complete decline of reading rooms, which endangered the quality development of the educational movement in the Galician Hutsul region at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries.

The main means of influencing public opinion and raising the cultural level of the inhabitants of the region became the branches of the “Prosvita” society. Its participants found in the urban and rural environment people capable of intellectual work, involved in social and political activities with subsequent transformation into leaders of the Ukrainian nation.

Key words: “Prosvita”, reading room, affiliate, Galician Hutsul region, statute, cultural and educational work, library.

REFERENCES

Arsenych, P. (2010). “Prosvita” na Hutsulshchyni [“Prosvita” in the Hutsul region]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* [Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood], issue 19, pp. 310–312 (in Ukrainian).

Tsentral'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny u L'vovi [Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv].

Chyталni tovarystva “Prosvita” [“Prosvita” reading society]. (1908, June 2 (May 20)). *Dilo [Work]*, no. 122, p. 2 (in Ukrainian).

D. H. (1907, May 23 (June 4)). Pro otvorennia chyталni “Prosvity” v Stopchatovi v poviti kolomyiskii pyshut nam ... [They write to us about the opening of the “Prosvita” reading room in the village of Stopchatyv in the Kolomyia district ...]. *Dilo [Work]*, no. 116, p. 2 (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti [State archive in Ivano-Frankivsk region].

Filii i chyталni Prosvity [Affiliates and reading rooms of the “Prosvita”] (1905, July 3(15)). *Svoboda. Pismo politychne, prosvitne i hospodarske dlia narodu [Freedom. The newspaper is political, educational and economic for the people]*, no. 27, p. 213–214 (in Ukrainian).

Haftkovych, V. (1936). Stan prosvitnoi organizatsii na Hutsulshchyni [The state of educational organization in the Hutsul region]. *“Prosvita” Hutsulshchyni [“Prosvita” of Hutsul region]*. Lviv, pp. 19–20 (in Ukrainian).

Kh. (1905, September 15(28)). Voroh “Prosvity”. Z Pechenizhyna pyshut nam ... [Enemy of “Prosvita”. They are writing to us from the town of Pechenezhyn ...]. *Dilo [Work]*, no. 206, p. 3 (in Ukrainian).

Klapchuk, V. M., & Klapchuk, M. L. (2007). *Deliatynshchyna. Istoryko-heohrafichne doslidzhennia [Delyatynshchyna Historical and geographical research]*. Deliatyn: Foliant (in Ukrainian).

Kolomyiets. (1905, September 1(14)). Voroh prosvity. Z Kolomyi pyshut nam ... [Enemy of “Prosvita”. They write to us from the town of Kolomyia ...]. *Dilo [Work]*, no. 196, p. 2–3 (in Ukrainian).

Korolko, A. (2019). Diialnist filii “Prosvity” v m. Kolomyi ta chyталen tovarystva Pechenizhynskoho sudovoho povitu naprykintsi XIX – pochatku XX st. (za materialamy ukrainskoi hazetnoi periodyky) [The activities affiliate of the “Prosvita” in Kolomyia and the reading rooms of the society of the Pechenezhyn judicial district at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries (based on Ukrainian newspaper periodicals)]. *Materialy Vseukrainskoi naukovo konferentsii “Druhi Hrabovetski istorychni chytannia” (Z nahody 90-richchia akademika Volodymyra Hrabovetskoho) (m. Ivano-Frankivsk, 4 hrudnia 2018 r.) [Materials of the All-Ukrainian scientific conference “Second Hrabovetsky historical readings” (On the occasion of the 90th anniversary of Academician Volodymyr Hrabovetsky) (Ivano-Frankivsk, December 4, 2018)]*. Ivano-Frankivsk, pp. 235–262 (in Ukrainian).

Korolko, A. (2018). Diialnist osередkiv tovarystva “Prosvita” na Pokutti naprykintsi XIX – pochatku XX st. (za materialamy chasopysu “Dilo”) [The activities of the branches of the “Prosvita” society in Pokuttia at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. (according to the materials of the magazine “Dilo”)]. *Pokuttia – kolyska ukrainskoho natsionalnoho derzhavotvorennia. Materialy VII naukovy-kraieznavchoi konferentsii (u ramkakh provedennia IX oblasnoho vidkrytoho pokutskoho festyvaliu amatorskoho mystetstva “Pokutski dzherela”), m. Tysmenytsia 14 veresnia 2018 r. [Pokuttia – cradle of Ukrainian national statehood. Materials of the VII scientific and local history conference (as part of the IX regional open Pokuttia festival of amateur art “Pokuttia sources”), Tysmenytsia, September 14, 2018.]*. Tysmenytsia – Ivano-Frankivsk: Lileia–NV, pp. 237–266 (in Ukrainian).

Korolko, A. & Yehreshii, O. (2018). Diialnist osередkiv tovarystva “Prosvita” na Kolomyishchyni naprykintsi XIX – pochatku XX st. (za materialamy ukrainskoi hazetnoi periodyky) [The activities of the branches of the “Prosvita” society in the Kolomyia region at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. (based on the materials of Ukrainian newspaper periodicals)]. *Kolomyia ta Pokuttia u vyri derzhavotvorennia ZUNR. Materialy Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii prysviachenoj 100-richchju ukrainskoi revoliutsii (Kolomyia, 5 zhovtnia 2018 roku) [The city of Kolomyia and Pokuttia in the whirlwind of state formation of the Western Ukrainian People’s Republic. Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference dedicated to the 100th anniversary of the Ukrainian revolution (Kolomyia, October 5, 2018)]*. Ivano-Frankivsk: NAIR, pp. 43–82 (in Ukrainian).

L. S. (1906, August 11(24)). Prosvitnyi rukh na Pokuttii [Enlightenment movement in Pokuttia]. *Dilo [Work]*, no. 169, p. 3 (in Ukrainian).

Narodna organizatsiia [People’s organization]. (1903, January 25 (February 7)). *Dilo [Work]*, no. 20, p. 1 (in Ukrainian).

Nasha prosvitna organizatsiia v rotsi 1904 [Our educational organization in 1904]. (1905, January 18(31)). *Dilo [Work]*, no. 13, p. 1 (in Ukrainian).

Nasha prosvitnia robota v 1903-im rotsi [Our educational work in 1903]. (1904, January 3(16)). *Dilo [Work]*, no. 2, p. 1 (in Ukrainian).

Novu chyталniu otvoreno v Yablonovi kolo Kolomyi ... [A new reading room was opened in the village of Yabloniv near the town of Kolomyia...]. (1890, September 7(19)). *Batkivshchyna [Fatherland]*, no. 37, p. 477 (in Ukrainian).

Novyi statut Tovarystva Prosvita [The new charter of the “Prosvita” society]. (1891, March 22 (April 3)). *Batkivshchyna [Fatherland]*, no. 12, p. 69–72 (in Ukrainian).

Oden z mnohykh. (1908, December 25). Myshyn. p. Pechenizhyn [Myshin village. Pechenizhyn county]. *Svoboda. Politychna, prosvitna i hospodarska chasopys* [Freedom. Political, educational and economic newspaper], no. 56, p. 4 (in Ukrainian).

P. (1909, September 30). Z Kolomyishchyny. – (Posviachenie Chyталni “Prosvity” v Kovalivtsi) [From Kolomyia region. – (Dedication of the “Prosvita” reading room in the village of Kovalivka)]. *Svoboda. Politychna, prosvitna i hospodarska chasopys* [Freedom. Political, educational and economic newspaper], no. 39, p. 5 (in Ukrainian).

Pakholkiv, S. (2014). *Ukrainska intelihentsiia v Habsburzkii Halychyni: osvichena verstva y emansypatsiia natsii* [The Ukrainian intelligentsia in Habsburg Galicia: the educated class and the emancipation of the nation]. Lviv: Piramida (in Ukrainian).

Parokhiianyn. (1909, April 8 (March 26)). Z Yablonova. (“Parokhiialna” chyталnia) [From the village of Yabloniv. (“Parish” reading room)]. *Dilo* [Work], no. 76, p. 2 (in Ukrainian).

Pashuk, V. (2016). Tovarystvo “Prosvita” u Lvovi – formuvannia peryferiinykh struktur (1868–1939) [“Prosvita” society in the city of Lviv – formation of peripheral structures (1868–1939)]. *Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriya: Istorychni nauky* [Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Series: Historical sciences], no. 3 (328), pp. 10–15 (in Ukrainian).

Pashuk, V. (1998). Statuty “Prosvity” [Statutes of “Prosvita”]. “Prosvita”: istoriia ta suchasnist (1868–1998). *Zbirnyk materialiv dokumentiv, prysviachenykh 130-rchchii Vseukrainskoho tovarystva “Prosvita” im. T. Shevchenka* [“Prosvita”: history and modernity (1868–1998). A collection of documents dedicated to the 130th anniversary of the All-Ukrainian Society “Prosvita” named after T. Shevchenko]. Kyiv : Vydavnychi tsentr “Prosvita”. Vydavnytstvo “Veselka”, pp. 16–26 (in Ukrainian).

Pysmo z Bohorodchanskoho kraiu [A letter from Bogorodchany region]. (1888, February 17(5)). *Batktivshchyna* [Fatherland], no. 7, p. 46 (in Ukrainian).

Rukh v ruskykh tovarystvakh [Movement in Ukrainian societies]. (1897, July 5(17)). *Dilo* [Work], no. 150, p. 3 (in Ukrainian).

Serediak, A. (1993). Diialnist tovarystva “Prosvita” v 1868–1914 rr. [The activities of “Prosvita” in 1868–1914], *Narys istorii “Prosvity”* [Essay on the history of “Prosvita”]. Krakiv – Paryzh – Lviv, pp. 18–42 (in Ukrainian).

Siredzhuk, P. (2010). Diialnist “Prosvity” v Kosmachi [Activities of “Prosvita” in the village of Kosmach]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* [Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood], issue 19, pp. 313–316 (in Ukrainian).

Spravozdanie z liustratsiy chyталen tovarystva “Prosvita” y hospodarstv selianskykh v poviti kolomyiskim [Report on the lustration of the reading rooms of the “Prosvita” society and peasant farms in the Kolomyia district]. (1897, October 15(27)). *Dilo* [Work], no. 234, p. 3 (in Ukrainian).

Statut Tovarystva Prosvita (konets) [The charter of the “Prosvita” society (end)]. (1891, April 5(17)). *Batktivshchyna* [Fatherland], no. 14, p. 82–84 (in Ukrainian).

Svidomyi. (1909, August 5). Myshyn. p. Pechenizhyn [Myshin village. Pechenizhyn county]. *Svoboda. Politychna, prosvitna i hospodarska chasopys* [Freedom. Political, educational and economic newspaper], no. 31, p. 3–4 (in Ukrainian).

Vidkrytie chyталni “Prosvity” v Yablonovi (v poviti kolomyiskim) ... [The opening of the “Prosvita” reading room in the village of Yabloniv (in the Kolomyia district) ...]. (1892, May 23 (June 4)). *Dilo* [Work], no. 116, p. 2 (in Ukrainian).

Z Kolomyiskoho pyshut nam: deklamatsiinyi vecherok v chyталny v Yablonovi v pamiat znesenia panshchyny ... [They write to us from the Kolomyia district: a declamation party in the reading room in the village of Yabloniv on the occasion of the commemoration in abolition of serfdom ...]. (1895, May 17(29)). *Dilo* [Work], no. 108, p. 2 (in Ukrainian).

Zahalni zbory tovarystva Prosvita u Lvovi [General meetings of the Prosvita society in the city of Lviv]. (1896, January 20 (February 1)). *Dilo* [Work], no. 16, p. 1 (in Ukrainian).

Zuliak, I. (2010). Rol “Prosvity” u poshyrenni ekonomichnykh znan u Skhidnii Halychyni (kinets XIX – pochatok XX st.) [The role of “Prosvita” in disseminating economic knowledge in Eastern Galicia (late XIXth – early XXth centuries)]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* [Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood], issue 19, pp. 151–160 (in Ukrainian).